

פנינים משולחן רבינו הגאון

רבי אברהם גנחובסקי זללה"ה

פרשת בשלח תש"פ • גליון שס"ו

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה ע"ה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

ומה שבסדקין, כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין.

כיצד שנים שבאו לפני משה לדין, המרא קמא אומר שלא מכר את העבד, והמוחזק אומר שמכר לו העבד, ובזה מבואר במשנה (נבא בתרא כ"ח א') דחזקת העבד ג' שנים, שאם עבד אצל רבו השני לשלש שנים, אמרינן דשייך לשני, אבל אם רק לפחות מג' שנים שייך לראשון.

והשתא אמרינן דאפילו תוך ג' שנים, אך ירד המן בבית רבו השני, אמרינן דעל כרחק השני קנאו ואיבד השטר. ואם לאחר ג' שנים ירד המן בבית רבו הראשון, על כרחק השני גנבו אע"פ שהמרא קמא שתק ג' שנים.

והנה שמעינן מסוגיין דהמן נפל לא רק למשחררים, אלא גם כן לעבדים כנענים. וטעמא כיון דעבד מחוייב במצוות כאשה ודינו כישראל ממילא הוה ליה בכלל עובר לגלגלת.

[ובהא דאמרינן דהמן מודיע מי בן תשע לראשון ומי בן שבע לאחרון, עיין בשדה צופים (יומא שם) באורך בהאי מילתא אם שייכא להא דלא בשמים היא].

האם חייב כתובה

תו אמרינן בגמרא דכמו כן איש ואשה שבאו לפני משה לדין, זה אומר היא סרחה עלי והיא אומרת הוא סרח עלי, אמר להם משה לבקר משפט, שהמן יברר אם יש לה כתובה או לא.

א. ב' גרסאות

הנה מצאנו בזה ב' גרסאות, לגירסת הבי"ח, אם המן בבית בעלה, הוי ראייה שמוותרת לו ויש לה כתובה, אבל אם המן בבית אביה, הוי ראייה דלמיפק קאי.

אמנם לפום גירסא דידן, אם המן בבית בעלה, הוי ראייה שהיא אינה בסדר ואינה צודקת לעזוב אותו, והלכך אין לה כתובה, אבל אם המן בבית אביה, הוי ראייה שהיא כשירה, ומשום הכי רצונה לעזבנו דאין בכלל בריות.

והנה במהרש"א הביא גירסא דידן הנ"ל, ופירשו באופן אחר, דאם היא סרחה עליו, באמת אין רצונו לגרשה אם לא היתה סוטה, והלכך המן בבית בעלה, אבל אם הוא סרח עליה, הרי רצונו לגרשה, ואם כן הרי היא כאינה אשתו הלכך המן בבית אביה.

ב. נאנסה מחמת פשיעה

הנה בהא דמפסדת כתובתה, היינו בכגון דזינתה מרצון, אבל בשוגג אינה מפסדת כתובתה ומותרת לבעלה. ובאשת כהן שנאנסה, אסורה לבעלה ויש לה כתובה.

והנה דן בעין יצחק (ח"א אה"ע סי' ע') מהו באשת כהן שנאנסה מחמת פשיעה, כגון שאמרו לה שלא כדאי לילך למקום פלוני ומכל מקום הלכה, מי נימא דהיא גרמה שתיאסר ואין לה כתובה, או דילמא אכתי חשיב אונס ויש לה כתובה.

המן לא היה מה' מיני דגן

וַיִּקְרָא בַּיּוֹם יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁמוֹ מִן הַדָּג וְהוּא קָזָרַע גַּד לָבָן וְגו' (ט"ז ל"א)

הנה איתא בריטב"א בקידושין (ל"ח א') דלא היו יוצאין ידי חובת מצה עם המן מכיון דלא היה מחמשת מיני דגן.

אמנם הנה בגמרא ברכות (מ"ח ב') אמרינן דמשה רבינו תיקן ברכת הון. וכתב בחזון איש (או"ח מועד סי' כ"ח סק"ד) דנתקן על אכילת המן. נזילף מיניה דכל שסמוך לאכילה לא בעינן דין עיכול, והביא ראייה מהא דכתבו קמאי בבשמים דלא מברכין עליהם ברכה אחרונה רק מפאת דהוי הנאה מועטת, אבל בלאו הכי היו מברכין ברכה אחרונה אע"פ דליכא עיכול. עיין לקמן באריכות.

ותיקשי מאי שנא דלענין מצה לא יצא ידי חובתו בהמן, דלא חשיב מחמשת מיני דגן, משא"כ לענין ברכת המזון אמרינן דחייב לברך גם על המן, הרי גם חיוב ברכת המזון הוי רק מחמשת מיני דגן.

ואולי באמת המן חשיב מחמשת המינים, ורק שאני מצה משום דהמן לא אתי לידי חימוץ, והרי דרשינן (פסחים ל"ה א') לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ. וצריך עיין.

דק מחספס

הנה אמרינן בגמרא (שם) דאיתא בקרא על המן דהיה דק "מחספס", ואמר ריש לקיש דהיינו דבר שנימוח על פיסת הוד.

ולכאורה חזינן דאף בנימוח חשיב אוכל, מדמברכינן על המן ברכת המזון, ואם כן ראייה שבכגון שמנת חשיב אוכל אע"פ שנימוח. [ונפקא מינה בכגון דינא דיין פוטר של המשקין, האם היין פוטר שמנת].

ויש לדחות דהמן היה סמוך טפי משמנת. עוד יש לומר דמחוספס הוי קודם אפיה אבל לאחר שאפאו לא היה כך.

הנותן לחם מן השמים

הנה אמרינן דהיו טועמים במן כל הטעמים. והנה איתא בספר חסידים (הוצאת מקיצי נרדמים, סי' תתת"מ) דאם מן היה לחם, היו מברכין הנותן לחם מן השמים.

ויש לעיין אם בירך על המן הנותן לחם מן השמים, והיה לו גם פת, האם יברך שנית המוציא לחם מן הארץ. ובפשוטו היו מברכין שנית.

למי שייך העבד

הנה אמרינן בגמרא יומא (ע"ה א') והוא כזרע גד לבן, "גד" שמגיד להם לישראל, דכשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורין

ה. עובדא דמהרא"ל צינץ

הנה בקומץ מנחה (מהגרא"ל צינץ, מאמר על חנוכה) כתב משל בסוחר שנסע לשוק ולקח עמו כמה שקים מעות לקנות בו סחורה, ואירע שפגעו בו ליסטים ולקחו ממנו השקים, רק שק אחד נשאר לו עם סכום גדול של מעות, והסוחר נדר שאם ישיבו לו שאר השקים יתן מכל שק סכום מעות לצדקה, והנה הוציא הוצאות עד שהוחזרו לו כל השקים שגזלו ממנו, והנה הסוחר אמר לגבאי הצדקה שיתן מה שנדר מכל שק שגזלו ממנו, השיב לו הגבאי שאתה צריך לתת צדקה גם מהשק שנשאר, כי הנס שהשאירו לו השק הזה גדול מכולם, דהרי הליסטים היו יכולים לקחת הכל ובכל זאת השאירו שק אחד, ועוד, שבשק זה היה לו מעות לשלם ההוצאות כדי להחזיר שאר השקים.

[וכתב שזהו הישוב לקושיית הבית יוסף אמאי איכא נס ביום הראשון של חנוכה, שלהאמור אדרבה זה היה הנס הכי גדול שאע"פ שטמאו הכל והיה ביכולתם לטמא גם פך זה, מכל מקום היה נס ופך אחד לא טימאו].

מעתה יש לעיין בהאי פיסקא אם תליא בפלוגתת רשב"ץ וט"ז, דהרי לחד גיסא לשונו היה שיתן צדקה רק כשימצא אלו שיגזלו ממנו, אמנם לאידך גיסא, הרי כונתו היה לתת צדקה מהשקים שנעשה עמם נס, והרי בהשק שנשאר אצלו היה הנס הכי גדול.

מתנפח בתנור

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת ה' לְכֶם בְּעֶרְב בֶּשֶׂר לְאֹכַל וְלֶחֶם בַּבֶּקֶר לְשִׁבְעַ וְגו' (ט"ז ח') הנה אמרינן בגמרא יומא (ע"ה ב') דהשלינו הוי כציפור קטנה, ומניחים אותו בתנור ומתנפח וממלא כל התנור.

הנה באופן שמאכל מתנפח, דן במנחת חינוך (מוסד השבת, מלאכת טוחן ומלאכת אופה) בב' ספיקות, חדא, לענין מלאכת טוחן, דהנה שיעור מלאכות שבת בכגרוגרת, מעתה מהו בטחן פחות מגרוגרת ונעשית גרוגרת על ידי הטחינה כיון דהאוריית מוספים לשיעור. ושנית, לענין מלאכת מבשל, האם חייב בבישל בתנור פחות מגרוגרת ועל ידי הבישול נעשה גרוגרת.

ויש לדון מהו סברת המנחת חינוך שפטור:

א. הפעולה בפחות מכשיעור

הנה יש לדון דסברת המנחת חינוך לפטור, היינו מפאת דהפעולה שעושה בידיים בהבישול, והיינו הנחת הדבר בתנור, היה בעת שהמאכל היה פחות מכגרוגרת.

אמנם לכאורה מהאי טעמא אין לפטור, דהרי זה כמו הזורק חץ לקצור פרי ובין הזריקה והתלישה תפח הפרי, דלכאורה ככהאי גוונא יהא חייב, דבשעה שמגיע החץ להפרי חשיב מעשיו. וכמו כן הזורק חץ על נכרי ויודע שיתגייר לפני שיגיע אליו החץ, לכאורה חשיב רוצח, דבשעה שהחץ מגיע אליו חשיב מעשיו.

ועוד, דבאמת אין לומר דספיקא דהמנחת חינוך באופה מפאת שאזלינן בתר שעת ההנחה לתנור, [וכן בעלמא בתר זריקת החץ], דהרי במלאכת טוחן לא שייך זה, דהרי שם כל הטחינה היא מחמתו, והרי המנחת חינוך משוי אהדדי ב' הספיקות.

ב. המלאכה הפיכת הדבר הקודם

לכן צריך לומר דספיקא דהמנחת חינוך האם בעינן שיעור קודם המלאכה או בגמר המלאכה, והיינו דיש לומר דהמלאכה היא הפיכת הדבר הקודם והרי הדבר הקודם לא היה בו שיעור.

אך אכתי תיקשי, דהתיינח בטוחן דנתפח רק בשעה שטוחן, אמנם במבשל הרי ההתנפחות היא רגע קודם שנתבשל, ואם כן שוב יש לחייבו כנ"ל, דהוה ליה כזורק חץ והפרי תפח לפני הקצירה דודאי חייב, וכל הנידון רק אם יתפח הפרי עם הקצירה, ואם כן במבשל הוה ליה כתפח לפני הקצירה, ושוב תיקשי דברי המנחת חינוך.

ג. אזלינן בתר שעת הזריקה

אלא על כרחך דסבירא ליה דלא כדברינו, אלא הנידון במבשל היינו כהני"ל באות א', וסובר דבזורק חץ לקצור פרי ובין הזריקה והתלישה תפח יהא פטור, דאזלינן בתר שעת הזריקה, וכמו כן יהא פטור בזורק חץ על נכרי ונתגייר לפני שהגיע אליו החץ.

ואסיק בעין יצחק דיש לה כתובה, מדחזינן בגמרא גיטין (י"ב א') דאשה שגלתה לערי מקלט בעלה חייב במזונותיה, ואי נימא דהיכא דהוי שוגג הפסידה כתובתה, משום דגם בזה אמרינן דמעשיה גרמו לה, אם כן הוא הדין לענין מזונות דהוי מן תנאי כתובה, ואם כן לענין הורג בשגגה איבעי לה לעיוני שלא תתחייב גלות, דהא גלות גם כן הוא על ידי שוגג והיה לה להיות זהירה שלא תבא לידי חיוב גלות שלא תוכל לדור ביחד עם בעלה, ומכל מקום אמרו דבעלה חייב במזונות, דעל ידי שוגג לא מקרי מעשיה גרמו לזה.

ג. פועל שנשכר

הנה לפי זה יש לעיין בפועל שנשכר והרג נפש בשגגה והגלוהו לעיר מקלט, מי אמרינן דדמי לחולה שנוטל שכר אע"פ שאינו עובד, או דילמא שאני הכא שהוא גרם. ולהאמור יש לומר דנוטל שכר. וצריך לתלמוד.

ירדו אבנים טובות ומרגליות

הנה אמרינן בגמרא (שם) שירדו להם לישראל אבנים טובות ומרגליות עם המן, ומזה הביאו למשכן, וכדאיתא בקרא "והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר" מאי בבקר בבקר, מהמן שירד להם בבקר בבקר.

ויש לעיין מהו אם נדרו על עצמם להביא להמשכן אבנים טובות משל עצמם, האם יכולין לצאת ידי נדרם בהבאת האבנים טובות שירדו עם המן.

והנה אם יזכו תחילה לעצמם ואחר כך יביאו למשכן, שפיר דמי לצאת חובת נדרם, אך אם לא יזכו לעצמם ויביאו למשכן, יש לדון האם יצאו ידי חובת נדרם, שהרי לא הביאו משל עצמם.

א. לשונו או כונתו

הנה יש לומר דהרי במקום לזכות לעצמו זכו למשכן, ואם כן הוה ליה כנותן מכיסו.

אך יש לומר דאינו בכלל הלשון שאמר שיביא משלו. אמנם יש לומר דזיל בתר כונתו ולא בתר לשונו, והרי כונתו להביא מאבנים שירדו עם המן, ואם כן שפיר דמי.

ב. פלוגתת רשב"ץ וט"ז

הנה לכאורה יש לומר דתליא בפלוגתת רשב"ץ וט"ז (ויד ס"י ר"ח ט"ז ב') דפליגי במי שהעלילו עליו משום שמכר יין לישמעאלים, ומפני כך נשבע שלא יעשה יין למכור, ואחר כך מצא יין שכבר עשה מקודם, האם נאסר למכור האי יין.

דעת הרשב"ץ (מובא בשולחן ערוך שם) דאסור למכרו, דאף על פי שקאמר שלא יעשה יין, אזלינן בתר כוונת הנודר, והרי כונתו דאינו רוצה לסחור ביין כלל. אמנם בט"ז (שם) כתב דלא נאסר בהאי יין, דהרי אינו בכלל לשונו.

מעתה בנידון דידן, לרשב"ץ יצא ידי נדרו, דהרי אזלינן בתר כונתו, משא"כ להט"ז לא יצא ידי נדרו, דהרי אזלינן בתר לשונו, והרי אמר שיבא משלו.

וכעין זה יש לעיין גם בלא נדר, אלא בפרע חוב או בתשלומי נזיקין ככהאי גוונא שפרע או שילם מהפקר.

ג. לבטל הנתנה

הנה לכאורה גם להט"ז יוכל לומר שמה שנתן היה בטעות, ולקחת בחזרה ולזכות ולתת שנית. אבל באמת זה אינו, דמה יבטל הא לא יוכל לבטל כלום.

ד. נהנה שכר פעולתו

אבל באמת אין כאן שאלה, דהנה אם אדם מביא לחבירו דבר הפקר, יכול לתבוע ממנו שישלם לו על פעולתו מדין יורד לשדה חבירו, שהרי יאמר לו שהבאתי לך טובה והיא עלתה כסף ואם כן שלם. ואם כן אף לדעת הט"ז יצא בזה חובת נדרו. וכמו כן באופנים דנזיקין יצא בזה תשלומי נזיקין, ובאופן דפרעון חוב יצא ידי פרעון החוב. [ואולי מנכים קצת עבור שכר פעולתו].

ונפקא מינה לקוצץ רבית, שממציא לו חפצים של הפקר, דדואי הוי רבית קצוצה.

יכול לברך ברכה אחרונה.

והנה לדברי החזון איש יוכל לברך מכח דברי רש"י דמשמע דבסמוך יכול לברך, רק שאני בבשם דגרע מכיון שאינו חשוב. משא"כ לדברי הכלבו באמת לא יברך.

אך מטעם אחר אין לברך, דבאפיקי ים אייתי דעת הפנים מאירות (ח"ב סי' כ"ז) דלברכת המזון בעינן הנאת מעיו, ואם כן בהקיא ליכא כלל ברכה לאחריה, אף לדעת רש"י דבבושם היה ראוי לברך ברכה אחרונה. אבל באפיקי ים (שם) כתב דלא כהפנים מאירות וגם בברכת המזון סגי בהנאת גרונו.

ו. ברכה אחרונה דקריאת התורה

הנה לרש"י הנ"ל כל שהוא סמוך שפיר דמי לברך ברכה אחרונה, והרי זה כמו ברכה אחרונה של הקורא בתורה.

והנה באמת יש לעיין בקורא בתורה, דבעינן לברך סמוך להקריאה, מהו אם דיבר העולה לאחר הקריאה, האם אכתי יכול לברך לאחריה, כגון שאמר ישר כח לגבאי, או לענין חזק חזק ונתחזק.

והנה בשלמא לענין ברכה שלפניה, מבואר (שולחן ערוך סי' ק"מ סעי' ב' ומשנה ברורה שם סק"ו) דהוה הפסק אם סח. אמנם לענין ברכה שלאחריה, הביאו מריטב"א במגילה (כ"א ב' ד"ה לאחריה) דמשמע מיניה דאם סח בין הקריאה לברכה שלאחריה לא הוי הפסק, וכמו כן בשו"ת נחלת יעקב (סי' מ"ח) מביא מעשה רב מהגה"ק מהר"י הלפרין (בעל סדר הדורות) שהיה דורש לאחר קריאת התורה קודם ברכה אחרונה.

אמאי ירד המן כל יום

א. אמרינן בגמרא (ע"ז א') שאלו תלמידי את רבי שמעון בן יוחי מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה, וענה להם ג' טעמים, חדא, על מנת שיתפללו כל יום, דמי שיש לו בנים היה דואג ואומר שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולן מתים ברעב נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים. שנית, שהיו אוכלין אותו כשהוא חם. שלישית, מפני משאוי הדרך.

א. להבינונים ורשעים היה חם מהאפיה

הנה הקשה במהרש"א לטעם שיאכלוהו חם, הרי בלאו הכי בעי אפיה ואם כן יהא חם. ותירץ דכאן איירי לצדיקים שלא היו צריכים אפיה, אלא היו אוכלים המן כמו שהוא ירד.

ב. למען אנסנו

הנה בתוספות יום הכיפורים (שם) הקשה מאי קשיא לן אמאי ירד כל יום, הא כתיב הטעם בהדיא בקרא "הִנְנִי מְמַטֵּר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וְנָצַא הָעֶם וְלָקְטוּ דָבָר יוֹם יוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסְנֶנּוּ הַיְלָלָה בְּתוֹרַתִי אִם לֹא" (ט"ז ד'), ופירש רש"י דהנסיון הוא אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט, מעתה הרי אם יירד רק פעם אחת בשנה לא יהא הנסיון כל יום.

ותירץ דנתי דבתחילת ירידת המן קודם מתן תורה עשה ה' שירד בכל יום כדי לנסותם אם ישמרו התורה והמצוה, מכל מקום זה הנסיון יהיה קודם מתן תורה, אבל אמאי שימשיך כך כל יום גם לאחר מתן תורה, הרי הקב"ה כבר ניסה אותם ועמדו בנסיון וכבר קבלו את התורה.

ג. איזה טובה עדיף

הנה הנידון בגמרא הוא איזה טובה עדיפה טפי, שירד פעם בשנה ולא יצטרכו לטרוח לאסוף, אבל אז יפסיד פת חמה וכן יהא משאוי הדרך. ושמעינן דעדיפה שירד כל יום, מהני טעמי דפת חמה או משאוי הדרך. או מטעמא קמא שיכונו לבם לאביהם שבשמים.

וכעין זה יש לדון בעשיית חסד להשני איזה טובה עדיף להשני, כגון האם ראוי להעיר אדם שישן באוטובוס ואינו יודע באיזה תחנה הוא רוצה לרדת, נמצא דיש לו ספק אם הוא יפסיד התחנה, או דיילמא בלאו הכי מתכוין לירד בסוף ועד אז יתעורר. וכן במסופק אם יש שריפה בבית חבירו האם ישבור הדלת.

אך לפי זה הא בטוחן הוי כל הזמן מעשיו, נואם כן בטוחן על כרחך הנידון כהנ"ל באות הקודם], ואם כן מה ענין הספק במבשל להספק בטוחן, דאף אם מבשל פטור, יש לומר דטוחן חייב. ואף אם מבשל חייב יש לומר דטוחן פטור. וצריך עוד להעמיק היטב.

המן נבלע באברים

הנה אמרינן בגמרא (שם) דהמן היה נבלע במעיהם קודם שסרחו, וזהו הפירוש הקרא "לחם אברים" (תהילים ע"ח כ"ה) לחם שנבלע במאיתם וארבעים ושמונה אברים.

וכן כתיב דהמן היה "דק מחספס", ומחספס הוי גימטריא רמ"ח, שנבלע במאיתם וארבעים ושמונה אברים. וכן איתא בקרא "ועתה נפשנו יבשה אין כל", דהתלוננו על המן ואמרו עתיד מן זה שתיפח במעיהם כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא.

חזינן דלא היה עיכול בהמן אלא זה נבלע באיברים. והקשה בחזון איש (או"ח מועד סי' כ"ח סק"ד) דאם כן היאך אמרינן בגמרא ברכות (מ"ח ב') דעל המן מברכין ברכת המזון, הרי לאחר שיעור עיכול אין מברכין ברכת המזון.

א. אמאי מברכין רק בתוך שיעור עיכול

הנה כתב בחזון איש, דיש לדון בעיקר דינא דמברך ברכת המזון רק בתוך שיעור עיכול, האם הטעם משום דמן הדין היה צריך ברכת המזון סמוך לאכילה תיכף בלי הפסק כמו בכל ברכות הראשונות, וברכות אחרונות של הקורא בתורה ובנביאים, אלא מפני שעדיין המזון בתוך מעיו אין שהיה מפסקת ועדיין שם האכילה עליו.

או דלמא מן הדין אין שהיה מפסקת בברכה שלאחריו, אלא שלאחר שנתעכל כבר כלתה טובתו ואינו ראוי שוב לברכה.

ב. תליא בבי הצדדים

מעתה להצד הראשון מיושב שפיר קושיון, דהרי גם בהמן יכול לברך מיד אחר אכילתו בלא הפסק באמצע, דדינא דשיעור עיכול היינו רק כדי שיהא סמוך, אבל אם יהא סמוך גם בלא עיכול מברך.

אמנם להצד השני אכתי תיקשי, דהרי מכיון דבמן כבר היה עיכול אם כן כבר כלתה טובתו ואינו ראוי לברכה.

ג. על בשם אין ברכה אחרונה

אמנם לאידך גיסא הרי יש להוכיח כהצד השני, דהנה חזינן דבבושם אין מברכין ברכה אחרונה, וכתב בכלבו (מובא במגן אברהם סי' רט"ז סק"א) דדמי לנתעכל המזון. חזינן כהצד השני, דאין לברך ברכה אחרונה רק אם באותה שעה איכא עיכול, אבל לאחר שנתעכל שבטלה כבר טובתו, כבר אינו ראוי לברכה.

מעתה תיקשי מאי שנא המן מבושם, דהרי גם בהמן אין עיכול ומכל מקום מברך ברכה אחרונה סמוך לאכילתו, והכי נמי בבושם יברך ברכה אחרונה סמוך להא שמריח.

אלא כתב בחזון איש דהא דבבושם אינו מברך צריך לומר דהוא מטעם אחר, וכמו שכתב רש"י דריח לא חשיב שיתקנו עליו גם ברכה אחרונה.

דהיינו לדעת הכלבו, ענין שיעור עיכול הוא דעדיין נהנה אבל לאחר עיכול פסקה הנאתו, אבל לרש"י כל שהוא סמוך שפיר דמי.

ד. שהה באמצע הסעודה

אך צריך עיון, דהנה בחד סעודה ומפסיק יותר משיעור עיכול באמצע הסעודה בלא לאכול כלום, לאו שפיר דמי, וכתב במשנה ברורה (סי' קפ"ד ס"ק י"ח) דהחלק הראשון נשאר בלא ברכה לאחריה, והשתא במן הוה ליה כשהה באמצע.

ויש לומר דמכל מקום במן עדיפה משהה. [א"י. אולי הטעם דהוה אכילה אחת ברצף והחטרוך בשהה שיעור עיכול הוא רק בצירוף זה שלא אכל בינתיים דהופסקה האכילה ראשונה מן השניה וליכא העיכול שיצרפם זה לזה].

אך יש לעיין במן ושהה יותר משיעור עיכול בפת באמצע הסעודה מהו. וקשה לומר דמן עדיפה מפת.

ה. אכל והקיא

הנה נמצא לפי זה דכל שהוא סמוך אע"פ שאין עיכול יכול לברך ברכה אחרונה. והנה באפיקי ים (ח"ב סי' א') דן במי שאכל והקיא, האם

עניי שבת

החדשים לשבת (ל"ד ב') דהוה ספיקא דדינא.

ב. בין השמשות של מוצאי שבת

הנה לרבינו תם דבעינן שיהא דעתו כל השבת, מכל מקום כתב במשנה ברורה (סי' ש"ט ב"ק כ"ב) דאם דעתו להסיר בבין השמשות של מוצאי שבת, אכתי הוי בסיס דהוי כמי שחשב על כל היום, דבין השמשות הוי ספק לילה. והוא מהפרי מגדים.

ולכאורה תיקשי להפרי מגדים גופא דדן בבין השמשות לקולא, אם כן הכא נמי.

ויש ליישב, דהרי הפרי מגדים לא הכריע. תו, דהכא הוה ספק ספיקא לחומרא, דספק דלא כרבינו תם, וספק לילה.

[הנה יש לעיין לרבינו תם, בדעתו להסיר דלא הוי בסיס, מהו אם דעתו שיסיר אדם והוא מסופק מתי האדם יבוא אם בשבת או במוצאי שבת. ולכאורה נידון כספק].

ג. בין השמשות הניח דבר המותר

הנה בספיקא דהפרי מגדים תליא נמי אם היה בסיס לדבר האיסור, ובין השמשות הניח דבר המותר.

והנה בפרי מגדים (מש"ס סי' ש"ט סוף אות א') כתב דיניח החלה קודם בין השמשות. ותיקשי הרי הבאנו לעיל דבריו שמסתפק בהאי דינא.

ויש לומר כיון דלא פסיקא ליה להפרי מגדים כתב להחמיר. וגם יש לומר דלכתחילה לא יכנס לספיקות.

מיגו דאתקצאי בתוספת

הנה יש לדון מהו בנר שהיה דלוק בתוספת שבת האם אמרינן בזה דהוקצה לכל השבת:

א. לא אמרינן מיגו דאתקצאי

הנה בפרי מגדים (א"א סוף סי' רע"ט) כתב דלענין תוספת ודאי לא אמרינן מיגו דאתקצאי. ולפי זה יוכל להתנות לפני השקיעה אף שהגיע התוספת. וכמו כן להוסיף דבר המותר אף לאחר התוספת. [וכמו כן לענין מוקצה למצוותו, אם נימא דמוקצה למצוותו נמי תליא בתחילת היום ודלא כהחילוק לעיל].

ב. ציבור שטעו והדליקו נר

העירוני דהא אמרינן בשולחן ערוך (סי' רס"ג סעי' י"ד) שציבור שטעה ביום המעונן וקיבלו שבת והדליקו נר, ואחר כך נתפזרו העננים וזרח חמה, יש אומרים דאותו נר שהודלק לשם שבת אסור ליגע בו ואפילו אם כבה אסור לטלטלו. חזינן דתוספת אוסרת. ולכאורה ראייה אלימתא.

ג. הוכחה לפרי מגדים בסוגיא בבבבא

יש לשאול, דהנה אמרינן בסוגיא בבבבא (ז' א') דאם ביצה נולדה בערב יום טוב, מותרת ביום טוב, אבל אם נולדה ביום טוב, אסירה ביום טוב. ואם בדק קינה של תרנגולים בסוף ערב יום טוב ולמחר השכים קודם עלות השחר ומצא ביצה, שרינן לה, דאמרינן דנולדה בערב יום טוב, ואע"פ שבדק ולא מצא, אימא לא בדק יפה יפה, ואף בבדק יפה יפה אימא דנולדה רובה וחזרה, וטעמא, כיון דקים לן דאינה מטילה בצים בלילה.

אך תיקשי דאכתי נימא דאסירא, דדילמא ילדה ביום בתוספת יום טוב. [ואף דהוה ספיקא דרבנן הא יש לו מתיירין].

אלא יהא ראייה להפרי מגדים דלענין תוספת ודאי לא אמרינן מיגו דאתקצאי, ואע"פ שנולדה בתוספת לא הוי מוקצה בשבת.

[ואם תאמר דילמא נולדה בין השמשות, יש לומר דאינם יולדות לאחר השקיעה. ובתשובת מהר"י ברונא (סי' קמ"ט) דן בחזינן ביצה שנולדה בין השמשות דנוכח שהוה יום. ובפרי יצחק (ח"ב סי' י"ח) כתב דמהר"י ברונא איירי ביום המעונן דמספקין אם הוי יום או לילה ולא איירי בבין השמשות].

ד. לדחות דרוב מטילין עד הצהריים

אך יש לדחות, דהרי בלאו הכי תיקשי דהניחא לטעמא דאסרינן ביצה שנולדה משום מוקצה ונולד, אך לטעמא דאסרינן משום פירות הנושרין ומשקין שזבו, דזה גזירה שמא יעלה ויתלוש או שיסחוט הפרי, אם כן בזה יש לאסור מחמת תוספת.

וכי תימא דלא חיישינן לזמן קצר שנולדה בתוספת, הא חזינן דבבדק לאחר עלות השחר ומצא אסרינן מפאת דילמא נולדה ביום.

ולזה צריך לומר כמו שכתב הרשב"א (שם) בשם הראב"ד דרוב התרנגולות מטילות עד הצהריים.

אלא דלפי זה יתחדש, דאם בדק בערב יום טוב או ערב שבת אחרי צהריים ולא מצא, ובדק בלילה ומצא, ליתסר שמא נולדה בתוספת שבת, ואז אסירא משום משקין שזבו. וצריך עיון.

מוקצה בבין השמשות ובתוספת

הנה בפרי מגדים (א"א סוף סי' רע"ט) כתב דלענין תוספת פשיטא דלא נימא מיגו דאתקצאי בתוספת אתקצאי לכולי יומא, ואם הדליק נר וכבה לפני השקיעה, לא הוה מוקצה בשבת.

אלא נסתפק מהו אם כבה בין השמשות, דיש לומר דחיישינן דכבר היה לאחר כניסת השבת דהוה ספק לילה ואם כן אתקצאי לכולי יומא.

[וכן דן הפרי מגדים בפתיחה להלכות יום טוב (פ"ג ח"ב אות א'). ונטה לומר שם לקולא, וכתב דכן משמע לשון רש"י בשבת (מ"ד ב') דכתב דהוי מוקצה לכל השבת רק בהיה עליו כל בין השמשות. והביאו הגר"א (גליון סי' ש"י סעי' ז').]

והנה איתא בשולחן ערוך (סי' תרל"ח סעי' ב') אוכלין ומשקין שתולין בסוכה כדי לנאותה, אסור להסתפק מהם כל שמנה. אבל אם התנה עליהם בשעת שתלאם ואמר איני בודל מהן כל בין השמשות הרי זה מסתפק מהם בכל עת שירצה.

וכתב ברמ"א (שם) דצריך לעשות התנאי קודם בין השמשות הראשון, אבל לאחר שנכנס ספק בין השמשות תו לא מהני תנאי. וכתב בתהלה לדוד (סי' ש"י סק"ג) למפישט מהכא ספיקא דהפרי מגדים לחומרא, דהרי חזינן דבעינן תנאי לכל הבין השמשות, אבל אי אתקצאי למקצת בין השמשות אתקצאי לכולי יומא.

א. מוקצה למצוותו שאני

הנה העירוני דיש לומר דמוקצה למצוותו שאני, וכדחזינן לענין מוקצה מחמת יום שער, דכתבו בתוספת (סוכה י"ב ד"ה עד) דלא אמרינן הכי, אבל בסוכה אסירא בשמיני מפאת דאי איתרמי ליה סעודתא בעי מיתב בגווה ומיכל בגווה, ואם כן אתקצאי לבין השמשות ומיגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא. והכא נמי כאשר לא התנה קודם השקיעה הרי היה לו חיוב לישוב בתחילת בין השמשות אילו אתרמי.

ב. מכלל ספיקא לא נפקא

אבל לענין אין לדחות כן מתי טעמי, חדא, דנהי דמוקצה מחמת יום שער לא אמרינן, אבל מכלל ספיקא לא נפקא דילמא בין השמשות הוא יממא, ומה איכפת לן הא דהיה יושב מחמת ספק.

ג. גם לענין תנאי בבסיס

תו, דהנה האי דינא דחייב להתנות קודם השקיעה, כתב במשנה ברורה (סי' רע"ט ס"ק י"ב) בפירוש הרמ"א (שם) דקאי נמי לענין דינא דהפוסקים דמהני תנאי בבסיס לדבר האסור. וזהו ממש נידון הפרי מגדים.

ד. מוקצה למצוותו אינו מיגו דאתקצאי

עוד יש לדון דמוקצה למצוותו לא הוי מדין מיגו דאתקצאי אלא דכל דבתחילת הזמן היה מוקצה למצוותו נמשך המוקצה, ואם כן לענין מוקצה למצוותו אזלינן בתר תחילת הזמן ובין השמשות נמי הוה תחילת הזמן, משא"כ לענין מוקצה דתליא בשבת עצמה.

אך גם זה נסתר מדברי הפוסקים הנ"ל (סי' רע"ט סעי' ד').

בסיס בבין השמשות

הנה יש לדון למיפשט ספיקא דהפרי מגדים מכמה מקומות בדיני בסיס:

א. בסיס לכל בין השמשות

הנה איתא בשולחן ערוך (סי' ש"ט סעי' ד') דיש אומרים (הוא שיטת רבינו תם) דאפילו הניחם המוקצה שם על דעת שישארו שם בכניסת השבת כדי שיטלם בשבת, לא הוי בסיס ומותר להטות ולנער בשבת, ולא אסרו משום בסיס אלא במניחם על דעת שישארו שם כל השבת.

וכתב במשנה ברורה (שם ס"ק כ"ז) דלדעת שאר פוסקים דפליגי וסברי דהוי בסיס, מכל מקום צריך שיהא דעתו שיהא שם כל בין השמשות. משמע לכאורה דאם דעתו רק למקצת בין השמשות, דזה לא הוי בסיס. ואם כן זה דלא כתהלה לדוד הנ"ל.

אך יש לומר דכונת המשנה ברורה לאו דוקא.

ועוד יש לומר דאם באמת דעתו שיהא בסיס רק מקצת בין השמשות, בזה יש להקל, מפאת ספק ספיקא, דילמא בין השמשות יממא, ודילמא כרבינו תם דבעינן שיהא דעתו לכל השבת, והרי חזינן דבשעת הדחק כתב במשנה ברורה (שם ס"ק כ"א) דיש לסמוך על רבינו תם.

אך העירו דהרי בדבר שיש לו מתיירין לא מהני ספק ספיקא. אמנם יש לומר דהוה ספיקא דדינא, דגם ספק דבין השמשות כתב בריטב"א

זאת למודעי הדברים הנדפסים כאן אינם תמיד בלשונו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה וכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.